national slate museum
amgueddfa lechi cymru

sylfaen

gweithgareddau 1-6

national museum wales
amgueddfa cymru

Noddir gan Lywodraeth Cynulliad Cymru
Sponsored by Welsh Assembly Government

sylfaen 1

sut oedd chwarel dinorwig yn gweithio — tiwtor

Nod: Egluro cefndir y gwaith trwy gyfrwng sgwrs syml, lluniau a gweithgareddau dysgu geirfa.

Camau

1. Bydd eisiau i'r myfyrwyr ddefnyddio'r lluniau a'r cardiau sy'n cyd-fynd ag uned Mynediad 1 a'u gosod gyda'i gilydd wrth wrando ar y sgwrs gan y tiwtor.
2. Gellir dosbarthu'r daflen o dermau technegol ymlaen llaw er mwyn hwyluso'r gwaith.
3. Yna bydd eisiau iddyn nhw weithio mewn parau i geisio cynhyrchu brawddeg syml am bob llun/gair.

sylfaen 1

sut oedd chwarel dinorwig yn gweithio? dysgwr

Sut oedd Chwarel Dinorwig yn gweithio?

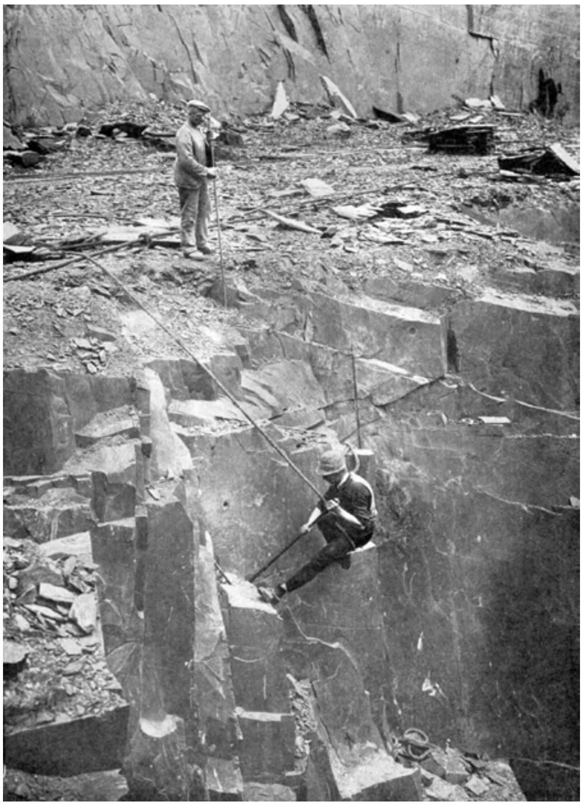

Tua 1870, roedd 3,300 o ddynion yn gweithio yn Chwarel Dinorwig. Roedd dwy ran i'r gwaith:

A. Y chwarel ar y mynydd.
Roedd 3,000 o chwarelwyr yn gweithio efo'r llechi.

B. Y gweithdai yn y Gilfach Ddu.
Roedd 300 o beirianwyr a chrefftwyr eraill yn gweithio yno.

A. Y Chwarel

Roedd pedwar cam i waith y chwarel:

a) Chwythu'r graig, neu saethu'r graig
b) Hollti'r graig a'i chario i lawr mewn wagenni
c) Gwneud y llechi
ch) Cario'r llechi i'r porthladd

1. Y Bonc
   Dyma'r enw ar y silff ar ochr y mynydd.
   Dyma lle roedd y dynion yn gweithio i chwythu'r graig i gael y llechfaen.

2. Piler a chlwt
   Roedd pileri o graig yn dod o'r mynydd.
   Roedden nhw'n hollti'r pileri yn glytiau ac yn cario'r clytiau i'r gwaliau.
   Roedden nhw'n gwneud y gwaith efo llaw.

3. Hollti a naddu
   Roedd un partner yn hollti'r clwt yn llechi. Roedd o'n gobeithio cael 16 llechen o bob clwt.
   Roedd y partner arall yn naddu'r llechi yn barod i fynd ar y to.

4. Teithio
   Roedd y llechi'n dod i lawr y mynydd ar yr incléin ac wedyn yn mynd ar y trên i'r Felinheli.

sylfaen 1

sut oedd chwarel dinorwig yn gweithio? dysgwr

B. Y Gilfach Du

Dyma lle roedd gweithdai'r chwarel.
Roedd peirianwyr a chrefftwyr yn gweithio yma.
Roedden nhw'n gwneud offer ac arfau'r chwarel yma.
Roedden nhw'n gwneud gwaith cynnal a chadw ar beiriannau'r chwarel.

Dyna pam roedden nhw'n galw'r Gilfach Ddu yn 'Galon y Chwarel'.

Mi wnaeth y chwarel gau yn 1969 ac mi wnaeth yr Amgueddfa agor yn 1972.

Yn yr Amgueddfa dach chi'n medru gweld sut roedd y chwarel a'r gweithdai yn gweithio a sut roedd y bobl yn byw.

Termau technegol

chwarelwr/wyr	-	*quarryman/men*
peirianwyr	-	*engineers*
crefftwr/wyr	-	*craftsman/men*
saethu neu chwythu'r graig	-	*to blast the rock*
piler/i	-	*a pillar of slate from the side of the mountain*
clwt/clytiau	-	*a smaller piece of slate*
gwal/iau	-	*small open-sided sheds on the mountainside*
hollti	-	*to split*
naddu	-	*to shape the slate*
offer	-	*equipment*
arfau	-	*quarrymen's tools*
cynnal a chadw	-	*maintenance*

sylfaen 2

y daith i'r gwaith

tiwtor

Nod: Dechrau dysgu am fywyd y chwarelwyr trwy drafod y daith i'r gwaith.

Camau

1. Rhannu'r grŵp yn dri, a phob grŵp bach i drafod un o'r dynion.

2. Wedyn grwpiau newydd i drafod y tri dyn ac i gyfnewid gwybodaeth wrth lenwi'r grid.

3. Mae gan y tri hanes yma gyd-destun amaethyddol; ni fyddai hyn wedi bod yn nodweddiadol o bob chwarelwr. Er enghraifft, roedd chwarelwyr Deiniolen ger Llanberis yn byw mewn tai teras, efo gardd ond dim tir.

sylfaen 2

y daith i'r gwaith

dysgwr

Roedd pobl yn dod o bell ac agos i weithio yn y chwarel. Dyma hanes tri dyn.

Tomos, 1920au
- Byw yn Llangaffo, Ynys Môn
- Dydd Llun – codi am 3.00 o'r gloch y bore
- Cerdded i Foel-y-don a mynd i'r Felinheli ar y fferi
- Dal y trên 6.00 o'r gloch i'r Gilfach Ddu
- Cerdded i'r bonc
- Byw yn y Barics ar ochr y mynydd drwy'r wythnos
- Cario bwyd o'r tyddyn ym Môn
- Mynd adre bnawn Sadwrn

Roedd ei wraig yn gweithio ar y tyddyn ac yn y tŷ.

Huw, 1940au
- Byw yn y Ceunant yn Llanrug
- Codi am 5.00 o'r gloch y bore
- Godro a bwydo'r anifeiliaid
- Cerdded dros dair milltir i'r Stesion yn Y Stablau ger Waunfawr
- Dal y trên bach i'r Gilfach Ddu
- Cerdded i fyny i'r bonc
- Gweithio drwy'r dydd ar y graig
- Mynd adre yr un ffordd
- Gweithio ar y tyddyn eto

Roedd ei wraig yn gweithio ar y tyddyn ac yn y tŷ.

Dafydd, 1950au
- Byw yn Nant Peris
- Codi am 6.00 o'r gloch bob bore
- Reidio beic i lawr y Nant
- Gadael y beic ar fferm ei rieni a cherdded i'r bonc
- Gweithio drwy'r dydd yn y wal
- Cerdded i'r fferm
- Helpu ar y fferm
- Reidio'r beic adre
- Mynd i'r côr ac i bwyllgorau gyda'r nos

Roedd ei wraig yn gweithio yn y tŷ.

sylfaen 2

y daith i'r gwaith

dysgwr

	TOMOS	HUW	DAFYDD
Byw?			
Pryd?			
Cychwyn o'r tŷ?			
Teithio? Sut?			
Cyrraedd adre?			
Gyda'r nos?			

sylfaen 3

hollti a naddu

tiwtor

Nod: Gweld y chwarelwr yn hollti a naddu llechi.

Camau

1. Gwylio sesiwn Hollti a Naddu. Bydd y chwarelwyr yn dilyn sgript syml iawn.

sylfaen 4

yr olwyn ddŵr a'r neuadd bŵer

tiwtor

Nod: Ymweld â'r Olwyn Ddŵr a'r Neuadd Bŵer er mwyn deall sut roedd holl beiriannau'r chwarel yn gweithio. Gwneud hyn trwy ddarllen paneli gwybodaeth ac ymweld â'r safleoedd i chwilio am atebion i gwestiynau ac yna trafod yr atebion.

Camau

1. Darllen y taflenni a chyflwyno'r dasg yn Stafell Padarn.

2. Mynd allan i wneud y tasgau.

3. Dod yn ôl i drafod yr atebion.

sylfaen 4

yr olwyn ddŵr a'r neuadd bŵer — dysgwr

Cerddwch trwy'r Amgueddfa i chwilio am y paneli Ynni i'r Gweithdai a'r Olwyn Ddŵr.

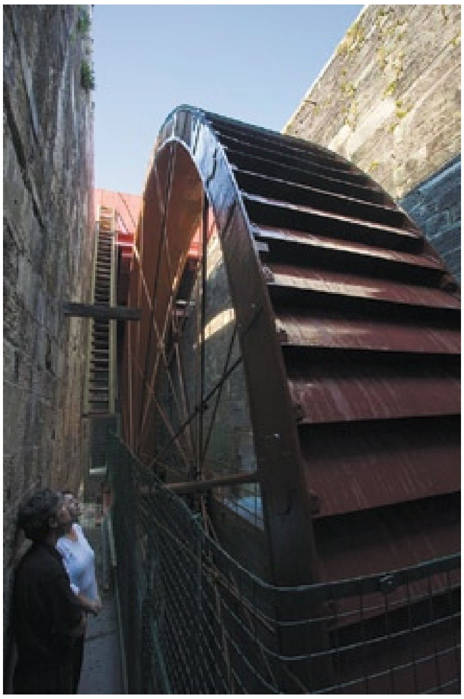

Ynni

Roedd angen llawer o ynni i redeg y gweithdai.

Beth wnaethon nhw ei ddewis?

____

Pam wnaethon nhw ei ddewis o?

____

Yr Olwyn Ddŵr

Dyma'r Olwyn Ddŵr ________________ ym Mhrydain.

Pwy wnaeth ei hadeiladu hi? ________________

Pryd? ________________

Pryd wnaethon nhw ei thrwsio hi? ________________

Pryd wnaethon nhw stopio'i defnyddio hi? ________________

Beth sy'n gyrru'r peiriannau heddiw? ________________

O le mae'r dŵr yn dod i yrru'r olwynion? ________________

Oes angen pwmp i bwmpio'r dŵr i fyny i danc yr olwyn? ________________

(Os ewch chi am dro i fyny Llwybr yr Wyddfa o Lanberis mi fyddwch chi'n gweld Afon Hwch a Rhaeadr Ceunant. Dyma'r dŵr sy'n mynd i danc yr Olwyn Ddŵr trwy bibelli. Mae'r rhaeadr yn uwch na'r tanc felly does dim angen pwmp i gael y dŵr yno.)

Ewch i fyny i weld yr Olwyn Ddŵr.

sylfaen 4

yr olwyn ddŵr a'r neuadd bŵer

dysgwr

Y Neuadd Bŵer

Ewch i mewn i'r Neuadd.

Chwiliwch am Olwyn Pilton

Ers pryd mae'r olwyn yma'n gyrru holl beiriannau'r safle? ____________________

Ydy hi'n fawr? ____________________

Chwiliwch am yr echel.

Mae'r echel yn mynd trwy'r holl weithdai.

Yr echel oedd yn cario'r ynni i droi'r beltiau.

Y beltiau oedd yn gweithio'r peiriannau i gyd.

Dilynwch yr echel trwy'r gweithdai i weld y gwaith oedd yn digwydd yma.

Geirfa

chwilio am	-	*to look for*
gweithdai	-	*workshops*
angen	-	*need*
ynni	-	*power, energy*
rhaeadr	-	*waterfall*
echel	-	*shaft*
dilyn	-	*to follow*

sylfaen 5

pobl Fron Haul

tiwtor

Nod: Dysgu pwy oedd yn byw yn Nhai Fron Haul

Camau

1. Cyfarfod yn Stafell Padarn cyn mynd ar ymweliad byr i'r tai.

2. Gofyn iddyn nhw feddwl yn ofalus wrth fynd o gwmpas y tai am faint o stafelloedd a faint o le oedd ynddynt.

3. Ar ôl dod yn ôl, rhannu'n dri grŵp i drafod un tŷ yr un: bydd taflen wahanol i bob grŵp.

4. Cymysgu'r grwpiau i drafod y tai i gyd wrth lenwi'r grid

5. Trafod sut oedd cymaint o bobl yn medru byw mewn lle mor fach.
   Roedd saith o bobl yn byw mewn tŷ fel Rhif 3 ar un adeg.

sylfaen 5

pobl Fron Haul

dysgwr

Rhif 3 – Tanygrisiau yn 1861 – Oes Aur y Diwydiant Llechi

Yn ôl Cyfrifiad 1861 roedd pedwar o bobl yn byw yno:

William Williams, o Drawsfynydd yn wreiddiol.

Ellen Williams, o Lanbedr, Sir Feirionnydd yn wreiddiol.

Roedd brawd William yn byw efo nhw.

Roedd lojar o Sir Fôn yn byw yno hefyd.

Roedd y dynion yn gweithio oriau hir iawn yn y chwarel.

Gwaith y wraig oedd edrych ar ôl y cartref. Roedd ei gwaith hi'n bwysig iawn i'r teulu. Roedd y dynion yn gweithio oriau mor hir roedd hi'n amhosib iddyn nhw helpu yn y cartref.

Geirfa

Cyfrifiad	-	*Census*
oriau	-	*hours*

Pam bod blanced ar draws y stafell a matres yn y gornel?

sylfaen 5

pobl Fron Haul

dysgwr

Rhif 2 – Bethesda yn 1901 – Amser Streic Fawr Chwarel y Penrhyn

Roedd gŵr a gwraig a tri o blant yn byw yno.

Roedd y tad ar streic.

Roedd y ferch yn 17 oed ac yn gweini – gweithio fel morwyn. Ei chyflog hi oedd yn cadw'r teulu.

Roedd bachgen oed ysgol yno.

Babi oedd y trydydd plentyn. Mae crud yn y stafell wely.

Fel arfer, roedd y dynion yn gweithio oriau hir iawn yn y chwarel. Gwaith y wraig oedd edrych ar ôl y cartref. Roedd ei gwaith hi'n bwysig iawn i'r teulu. Roedd y dynion yn gweithio oriau mor hir roedd hi'n amhosib iddyn nhw helpu yn y cartref.

Geirfa

gweini	-	*to be in service*
morwyn	-	*maid*
oriau	-	*hours*

Pam bod cês ar hanner ei bacio ar y llawr?

Rhif 1 – Llanberis yn 1969 – amser cau Chwarel Dinorwig

Roedd tri person yn byw yno.

Tad – oedd wedi colli ei waith yn y chwarel yn ystod yr haf.

Mam – oedd yn gweithio mewn ffatri gwneud dillad yn Llanberis. Dyma'r 'chwarel i ferched'.

Mab - oedd yn ei arddegau ac yn dal yn yr ysgol.

Geirfa

yn ystod	-	*during*
arddegau	-	*teens*

Pam bod posteri ar wal ei stafell wely?

sylfaen 5

pobl Fron Haul

dysgwr

Tai Fron Haul

	Rhif 3	Rhif 2	Rhif 1
Pwy oedd yn byw yno?			
Pryd oedden nhw'n byw yno?			
Faint o bobl oedd yn byw yno?			
Faint o blant oedd yn byw yno?			
Beth oedd gwaith y dynion?			
Beth oedd gwaith y merched?			

sylfaen 6

sesiwn fwyd yn y tai

tiwtor

Nod: Cymryd rhan mewn sesiwn i drafod bwyd.

Camau

1. Mynd â'r grŵp i'r Tŷ Addysg, Fron Haul. Yno bydd y Swyddog Addysg yn cynnal gweithdy ymarferol, yn cynnwys cyfle i drin a thrafod rhai o'r pethau yn y tai, yn arbennig ynglŷn â bwyd. (Bydd angen bwcio sesiynau efo'r Swyddog Addysg ymlaen llaw.)

2. Ar ddiwedd y sesiwn, mynd â'r grŵp yn ôl i Stafell Padarn i drafod.